

ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІЗ РІЗНОЮ КРЕАТИВНІСТЮ

PERSONALITY TRAITS OF TEACHERS WITH DIFFERENT CREATIVITY

Статтю присвячено викладенню результатів теоретико-емпіричного дослідження властивостей особистості вчителів з різним рівнем креативності (здатності продукувати принципово нові ідеї). Креативність є властивістю особистості, одним з її системотворчих чинників, виявляє себе у різних видах діяльності, має якісно своєрідну структуру, пов'язана з іншими якостями особистості, а також піддана їхньому впливу. Розвиток креативності передбачає наявність у досліджуваних якостей, які стимулюють до творчості. Креативи відрізняються від інших певним набором психологічних властивостей.

Мета роботи – визначити властивості, за якими вчителі з високим рівнем креативності відрізняються від колег з низькою креативністю. Для проведення емпіричного дослідження було сформовано вибірку досліджуваних, у кількості 90 осіб різної статі віком від 24 до 45 років. Всі вони є викладачами шкіл, ліцеїв і гімназій м. Одеси.

В ході дослідження було використано низку психодіагностичних методик: «Фрайбурзький багатofакторний особистісний опитувальник (FPI)» Й. Фаренберга та ін. (адапт. Крилова, Рогинського); методика «Рівень самоактуалізації» Лазуткіна (адапт. Каліної); методика «Креативність» Вишнякової; тест вербальної креативності (RAT) Медника (адапт. Вороніна); тест креативного мислення Торренса (адапт. Холодної).

Дослідження показало, що вчителі з високою креативністю відрізняються від тих, у кого вона низька, за низькою параметрів особистості. Це: «нейротичність», «спонтанна агресивність», «почуття гумору», «творче мислення», «допитливість», «творче ставлення до професії», «автономність», «завершеність», «унікальність», «оригінальність» ($p < 0.05$).

Ключові слова: вчителі, особистість, властивості особистості, креативність, рівень креативності.

The article is devoted to the presentation of the results of a theoretical-empirical study of the personality traits of teachers with different levels of creativity (the ability to produce fundamentally new ideas). Creativity is a property of personality, one of its system-creating factors, manifests itself in various types of activity, has a qualitatively peculiar structure, relates to other qualities of the individual, and is also subject to their influence. The development of creativity presupposes that the subject has qualities stimulating creativity. Creatives differ from others in a certain set of psychological properties.

The purpose of the work is to determine the properties by which teachers with a high level of creativity differ from colleagues with low creativity. To conduct an empirical study, a sample of 90 people of different sexes aged from 24 to 45 years was formed. All of them are teachers of schools, lyceums and gymnasiums in Odesa.

In the course of the study, a number of psychodiagnostic methods were used: «Feiburg multifactorial personality questionnaire (FPI)» by Farenberg et al. (adapted by Krylov, Roginsky); Lazutkin's method «Level of self-actualization» (adapted by Kalina); Vyshniakova's «creativity» technique; Verbal creativity test (RAT) by Mednyk (adapted by Voronin); Test of creative thinking by Torrens (adapted by Kholodnaya).

The study showed that teachers with high creativity differ from those with low creativity in a number of personality parameters. These are: «neuroticism», «spontaneous aggressiveness», «sense of humor», «creative thinking», «curiosity», «creative attitude to the profession», «autonomy», «completion», «uniqueness», «originality» ($p < 0.05$).

Key words: teachers, personality, personality traits, creativity, level of creativity.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.21>

Черножук Ю.Г.

к.психол.н.,

доцент кафедри загальної

та диференціальної психології

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми. Незважаючи на пов'язані з війною труднощі і перепони, одним з актуальних завдань сучасного українського суспільства залишається розвиток творчого потенціалу людей різного віку і фаху [1], їхньої креативності. Останню (услід за Е. Торренсом) ми розуміємо, як здатність до продукування принципово нових ідей [19], а тих, у кого вона розвинена на високому рівні, будемо називати «креативами».

Феномен креативності був і залишається цікавим для дослідників, серед яких Т.Амабайл, Ф.Баррон, М.Бейті, М.Воллах, Дж.Гілфорд, І.Зоший, М.Клепхем, Н.Коган, Н.Кучинова, В.Моляко, А.Маслоу, С.Медник, Дж.Планкер, М.Ренко, І.Росквас, Л.Сітнікова, А.Сологуб, Р.Стернберг, Н.Твердохліб, Е.Торренс, Г.Фейст, О.Чуль, С.Шандрук, В.Шафранський, Ф.Шевченко та ін. Доведено, що креативність є властивістю особистості (стійкою індивідуальною характеристикою, яка визначає спосіб, у який людина сприймає, реагує

та поводить у світі) [2]; одним з її системотворчих чинників; виявляє себе практично у всіх відомих видах діяльності; має якісно своєрідну структуру і пов'язана з іншими якостями особистості [3]. Водночас, креативність також піддана їхньому впливу.

Встановлено, що розвиток креативності передбачає наявність у досліджуваних якостей особистості, які стимулюють прагнення до творчості, інтелектуальну ініціативу. Зазначені якості мають, як біологічну, так і соціальну природу і спостерігатися в різних сферах особистості, полегшуючи процес творчості та покращуючи його результати.

Було також помічено, що креативи відрізняються від інших певним набором психологічних властивостей. У сукупності вони утворюють те, що Дж.Гілфорд у середині ХХ століття назвав «креативним характером». Він також запропонував одне з перших визначень творчої особистості. Вчений вважав, що її ознаками є насамперед готовність ризикувати, толерантність до

двозначності та самоефективність, які сприяють творчому процесу [11].

Розвиток ідей Гілфорда можна знайти в працях таких дослідників, як Т.Амабайл [4]; М.Бейти [5]; М.Клепхем [6]; Г.Фейст [8]; Дж. Плакер [14]; М.Ранко [17]. Вони вивчали, зокрема, світосприймання і світобачення, уподобання, стилі діяльності та інші феномени, за якими висококreatивні особи можуть відрізнятися від інших. Дослідження креативної особистості поступово стає головним напрямком вивчення креативності як такої [18].

Значний внесок у дослідження властивостей творчої особистості зробив Міхай Чиксентміхайі, Упродовж тридцяти років він вивчав життя та працю креативів. В результаті вчений доходить висновку, що вони, відрізняються від «не креативів» насамперед здатністю пристосовуватися до складних ситуацій і використовувати для досягнення мети всі можливі засоби. Дослідник показує, що успіхи «творчих людей» пояснюються наявністю у них десяти пар протилежних за психологічним змістом властивостей особистості, системна взаємодія яких так чи інакше впливає на творчість. Перелічимо та схарактеризуємо зазначені властивості.

1. Креативи можуть бути дуже енергійними, але не є гіперактивними. Якщо потрібно, вони спокійні і неквапливі, часто відпочивають і багато сплять. Важливим для успіху їхньої роботи є ритм діяльності, що супроводжується неробством або роздумами. Втім за потребою вони здатні швидко сконцентруватися і ефективно працювати довгий час, залишаючись при цьому свіжими та захопленими. Це може бути пов'язано, як з певними генетичними причинами, так і з інтересом до того, чим вони займаються.

Енергія креативів може активно виявляти себе у сексуальному житті. Однак, їм також може бути притаманна сексуальна стриманість. Особливо, якщо це необхідно для досягнення високих результатів в професійній діяльності [7].

2. Креативи часто поєднують в собі розум і наївність. Відомий американський психолог Г. Гарднер у своєму дослідженні особистості геніїв, доводить, що певна емоційна та розумова незрілість у них, може, як, наприклад, це було з Моцартом, поєднуватися з «найглибшими прозріннями» [9].

Окрім того, люди, які продукують нові ідеї, здатні правильно використовувати два протилежні способи мислення: конвергентний і дивергентний. Перший передбачає наявність єдиного правильного, розв'язання задачі. Водночас, дивергентне мислення є пошуком багатьох рішень, кожне з яких у свій спосіб має право на існування. Конвергентне мислення критично оцінює нові ідеї, які виробляє дивергентне мислення [11].

3. Креативи поєднують дисциплінованість зі схильністю до грайливості, відповідальність з безвідповідальністю. «Легке» ставлення до людей та речей у них урівноважується впертістю, витримкою, наполегливістю.

4. Уява та фантазія креативів можуть поєднуватися з раціональним відчуттям реальності. Подібне поєднання необхідно митцю або вченому, бо, їм необхідно вийти за межі «першої» реальності, але не занадто відірватися від неї. До того ж речі, які колись здавалися фантазійними, з часом можуть стати реальними.

5. Креативи схильні одночасно бути екстравертами та інтровертами, тобто, виявляти обидві риси особистості, які вважаються найбільш стійкими [11].

6. Креативам водночас притаманні скромність і гордість. З одного боку, вони добре усвідомлюють своє місце у галузі, де працюють. Наприклад, математики пам'ятають, що їх наукою займався Ньютон, а також багато інших видатних людей і що вони тільки продовжують цю роботу. Вони також розуміють роль удачі в своїх досягненнях. З іншого боку, креативи знають, що і вони зробили багато, тому є чим пишатися.

7. Креативи часто не відповідають жорстким гендерним та рольовим стереотипам. Креативні дівчата можуть бути більш домінантними й жорсткими, ніж однієї, а хлопці більш чутливими й менш агресивними.

8. Креативи можуть бути консерваторами і революціонерами. Вони вчаться на досвіді попередників, а потім намагаються радикально переглянути та відкинути його [Там само].

9. Більшість креативів хоча і захоплені своєю роботою, можуть бути вельми критичними до неї і правильно оцінити отриманий результат.

10. Чутливість і відкритість креативів часто примушує їх страждати. Однак, маючи подібні властивості, вони також здатні відчувати велику насолоду, наприклад, від творів мистецтва. Майже у всіх творчих особистостей також присутня здатність насолоджуватися процесом творення як таким [11].

На перетині ХХ і ХХІ століть дослідники, які вивчали риси творчої особистості, розробили декілька їх класифікацій. Одна з найбільш відомих належить Філу Маккінні. Його перелік рис особистості, які притаманні креативам, включає дванадцять пунктів. Креативи, на його думку:

- не задоволені статус-кво і тому ставлять запитання та шукають нові ідеї;
- мають впевненість у собі, не бояться невдач, бо знають, що це обов'язкова частина творчого процесу;
- вміють сприймати критику;
- спроможні відстоювати свої ідеї;
- здатні помічати нові ідеї, адаптуватися до змін, які вони приносять;

– вільно «граються з ідеями», що допомагає їм долати розумові блоки, виходити за рамки існуючих стереотипів, щоб знайти нові рішення;

– є більш «грунтовними», ніж більшість людей, тому, що ніколи не зупиняються на першій ідеї;

– прагнуть вийти за межі можливого, шукають зв'язків з іншими заради самовдосконалення, створення чогось нового;.

– енергійні, постійно рухаються, надихаючи інших;

– часто наївні, але завдяки цій наївності можуть бути більш креативними, ніж інші;

– здатні уявляти нові можливості;

– продовжують зусилля, незважаючи на перешкоди, мають терпіння та наполегливість [13].

Подальші дослідження рис креативної особистості додали до їхнього переліку нові пункти. Було встановлено, що креативи:

– мрійливі: здатні виробляти нові ідеї та бачити речі, які не бачать інші;

– незалежні: можуть вільно приймати рішення, ставити і вирішувати складні завдання і стимулювати власний мозок для інтелектуальної праці;

– ретельні: схильні думати про можливі результати чи ідеї, які можуть максимально покращити роботу;

– пристрасні: демонструють ентузіазм до роботи, навчання або чогось іншого, що їх цікавить;

– схильні до ризику: готові ризикнути в надії отримати найкращий результат від реалізації нової ідеї;

– допитливі: бажають отримувати нові навички, випробувати нові захоплення, шукати невідомі раніше теми для роздумів тощо [16].

Вони також: цілеспрямовані і працьовиті; зберігають почуття подиву та цікавості до світу; використовують соціальну взаємодію для пошуку нових ідей, а потім працюють над ними на самоті; відкриті та чуйні: можуть мріяти і водночас бути реалістами [10].

До переліку рис особистості креативів можна додати також:

– гнучкість мислення, яка дозволяє бачити предмети, ситуації і проблеми під різними кутами зору;

– асоціативність мислення – здатність знаходити зв'язки між різними ідеями, концепціями та образами, що дозволяє генерувати нові ідеї та рішення;

– нестандартність та інноваційність мислення – здатність дивитися на звичайні речі з несподіваних сторін і знаходити нові рішення проблем;

– схильність до нових вражень і відкритість до впливів зовнішнього світу.

– переважання внутрішньої мотивації – стійкої потреби виражати себе через творчість, незалежно від зовнішніх стимулів;

– високий рівень самодисципліни та ін. [15].

Підбиваючи підсумки багаторічних досліджень, які було здійснено психологами різних країн, Е.Селби, Е.Шоу та Дж.Хотц пропонують майже універсальний перелік рис креативної особистості і поділяють їх на дві групи. В першу входять ті, що притаманні креативам, які «відкриті та сміливі для дослідження ідей». Це: чутливість до проблем, естетична чутливість, допитливість, почуття гумору, грайливість, фантазійне мислення, схильність до ризику, терплячість до невизначеності, завзятість, відкритість досвіду, адаптивність, інтуїція, небажання приймати речі без критичного аналізу, єдність протилежних рис характеру [18].

В другій групі особи, які «чують власний голос». Їм притаманні впевненість у власних креативних здібностях, наполегливість, незалежність мислення, самодисципліна, самоспрямування, автономність, впевненість у собі, рефлексивність, спостережливість, внутрішній локус контролю, заперечення стереотипів, енергійність, працелюбність, поглиненість роботою, некомунікабельність [Там само].

Однак, незважаючи на велику кількість відповідних досліджень, питання про риси особистості осіб з різним рівнем креативності, на наш погляд, залишається недостатньо вивченим. Зокрема, поза увагою дослідників залишаються люди, які займаються певними видами професійної діяльності, наприклад, вчителі.

Постановка завдання. Мета роботи – визначити риси особистості, за якими вчителі з відносно високим рівнем креативності відрізняються від колег, які мають низьку здатність до творчості. Для проведення емпіричного дослідження було сформовано вибірку досліджуваних, у кількості 90 осіб різної статі віком від 24 до 45 років. Всі вони є викладачами шкіл, ліцеїв і гімназій м. Одеси.

В ході дослідження було використано низку психодіагностичних методик: «Фрайбурзький багатофакторний особистісний опитувальник (FPI)» Й.Фаренберга та ін. (адапт. Крилова, Рогинського); методика «Рівень самоактуалізації» Лазуткіна (адапт. Каліної); методика «Креативність» Вишнякової; тест вербальної креативності (RAT) Медника (адапт. Вороніна); тест креативного мислення Торренса (адапт. Холодної). Ці методики дозволяють вивчати широкий спектр рис особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження було оброблено та узагальнено з використанням комп'ютерного пакету SPSS 13.0 for Windows. Для пошуку рис особистості, за якими вчителі-креативи відрізняються від «не креативів», було створено дві групи досліджуваних. Користуючись методом «асів», ми розподілили результати учасників дослідження за композитним показником методики Вишнякової

на чотири квартилі. Вчителі, результати яких посіли місця у першому, увійшли до групи КР (креативні), в четвертому – до групи НКР (не креативні). До складу кожної з груп входило по 23 особи.

У табл. 1 представлені середні результати зазначених груп за переліченими вище методиками. Показники виражені у процентилях (PR). Статистична значущість відмінностей за показниками «креативних» та «не креативних» досліджуваних визначена за t-критерієм Стьюдента.

Таблиця 1

Порівняння результатів досліджуваних за t-критерієм Стьюдента (n=46)

Показники	Групи		t-критерій
	Креативні (КР)	Не креативні (НКР)	
НВР	52	42	2,16*
САГ	64	51	2,29*
АТН	65	51	2,16*
ТВМ	87	33	2,31*
ДП	75	33	2,25*
ПГ	78	42	2,49*
ТСП	69	39	2,36*
ОР	85	25	2,44*
УН	58	40	2,74*
ЗВ	63	49	2,31*

Примітки: 1) тут і далі: «*» – статистична значущість відмінностей ($p < 0.05$); 2) умовні позначення: НВР (нейротичність), САГ (спонтанна агресивність), АТН (автономність), ТВМ (творче мислення), ДП (допитливість), ПГ (почуття гумору), ТСП (творче ставлення до професії), ОР (оригінальність), УН (унікальність), ЗВ (завершеність).

Встановлено, що статистично значущі відмінності між «креативними» і «не креативними» досліджуваними спостерігаються за показниками «нейротичність», «спонтанна агресивність», «почуття гумору», «творче мислення», «допитливість», «творче ставлення до професії», «креативність», «автономність», «завершеність», «унікальність», «оригінальність» «на користь» більш креативних студентів ($p < 0.05$).

Спираючись на концептуальну інформацію, що надана авторами згаданих вище психодіагностичних методик, було створено короткий психологічний портрет вчителів з високим рівнем креативності.

Вони краще за тих, у кого він низький, вміють аналізувати різноманітні ситуації, змінювати порядок їх складових, знаходити нестандартні, а іноді й унікальні вербальні асоціації. Їм притаманна візуальна оригінальність; вони вміють долати існуючі візуальні стереотипи, створювати нестандартні зорові образи, спираючись на несуттєві деталі, відтворювати цілісний інтелектуальний продукт.

«Креативні» також більш успішно працюють з інформацією, можуть значно краще, ніж вчителі «некреативної» групи знаходити різні її види, мають велику цікавість до нових речей та ідей, постійно цікавляться новими книгами, комп'ютерними іграми, картинами; схильні отримувати нові знання, навіть якщо це пов'язано з великими труднощами; частіше цікавляться філософськими питаннями; постійно вдосконалюють можливості свого мислення, знаходять декілька варіантів оригінальних рішень.

«Креативні» можуть приймати нестандартні рішення, брати на себе відповідальність за їхні наслідки. На відміну від «не креативних» вони здатні створювати нові «обріи» у діяльності, яка їм цікава, готові працювати за меншу зарплатню, якщо робота має творчий характер; у житті робота становить для них головний сенс; вони обирають професію з урахуванням власних творчих можливостей. Вони також прагнуть незалежності, розуміються на гуморі. Окрім того вони є більш нейротичними та агресивними.

Гіпотетично перелічений вище набір рис особистості допомагає креативним вчителям у виконанні професійних обов'язків, однак наявність в ньому «нейротичності» і «спонтанної агресивності» може призводити до виникнення серйозних проблем, зокрема, при встановленні та підтримці стосунків з учнями та колегами по роботі.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Дослідження показало, що у вчителів з високою креативністю більш яскраво ніж у «низькокреативних» виражені такі параметри особистості, як «нейротичність», «спонтанна агресивність», «почуття гумору», «творче мислення», «допитливість», «творче ставлення до професії», «автономність», «завершеність», «унікальність», «оригінальність» ($p < 0.05$). Отримані результати можуть бути використані при створенні програми розвитку креативності вчителів.

2. Проведене дослідження не охоплює багатьох питань, які стосуються вчителів з різною креативністю. Воно може бути продовжене, наприклад, в напрямку вивчення стилів їхньої професійної діяльності, особливостей професійного спілкування, професійної успішності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сиротюк П. Психологічні особливості творчої особистості. URL: <https://psychologonline.pro/>
2. Український психологічний хаб. URL: <https://psykhloh.com/>
3. Черножук Ю.Г. Креативна особистість: індивідуальне і типове. Наука і освіта. 2013. № 7. С. 106–109.
4. Amabile, T.M. Social psychology of creativity: A consensual assessment technique. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1982, 43(5). P. 997–1013.

5. Batey, M. The measurement of creativity: From definitional consensus to the introduction of a new heuristic framework. *Creativity Research Journal*, 2012. 24(1). P. 55–65.
6. Clapham, M.M. The Convergent Validity of the Torrance Tests of Creative Thinking and Creativity Interest Inventories. *Educational and Psychological Measurement*, 2004. 64(5). P. 828–841.
7. Csikszentmihalyi, M. The Work and Lives of 91 Eminent People. *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Collins. 1996. P. 107–126.
8. Feist, G.J. A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity. *Personality and Social Psychology Review*, 1998. 2(4). P. 290–309.
9. Gardner H. Frames of mind: The Theory of Multiple Intelligence. New York : Basic Books, 1983. 459 p.
10. Growth Advisor: Your Guide to Strategic Success 26.04. 2022. URL: [https // www linkedin.com](https://www.linkedin.com)
11. Guilford, J.P. Creativity. *American Psychologist*. 1950. V/5, P. 444–454.
12. James, K. & Asmus Ch. Personality, Cognitive Skills, and Creativity in *Different Life Domains. Creativity Research Journal*. 2000. 13(2). P. 149–159.
13. MacKinnon, D.W. Personality and the Realization of Creative Potential. *American Psychologist*, 1965, 20. P. 273–281.
14. Plucker, J.A., & Makel, M.C. Assessment of creativity. *The Cambridge handbook of creativity*. Cambridge University Press: 2010. P. 48–73.
15. Psychological features of creative personality and their influence on creativity. URL: <https://fact-news.com.ua/en/psychological-features-of-creative-personalities-and-their-influence-on-creativity/>
16. Qualities of a creative person University of Bolton (UK). 31.05.2023. URL: enquiries@bolton.ac.uk/
17. Runco M. A hierarchical framework for the study of creativity. *New Horizons in Education*. 2007. P. 55(3).
18. Selby E., Shaw E., Houtz J. *The Creative Personality. The Gifted Child Quarterly*; Fall 2005; 49, 4; Research Library. 300 p.
19. Torrance, E.P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. N.Y., 1962. 278 p.